D. Grigorescu, S.

Alexandrescu

DAN GRIGORESCU, SORIN

ALEXANDRESCU „Romanul realist în

secolul al XlX-Iea"

Sub titlul unuia dintre ele, cartea lui Dan Grigorescu şi Sorin Alexandrefcu (Ed. Enciclopedică, 1971) cuprinde două studii despre romanul secolului al XlX-Iea; **Romanul realist în secolul al** XlX-lea (autor Dan Grigorescu) şi **Retorica romanului realist** (autor Sorin Alexandrescu). Studiile se completează pînă la un punct, deşi metoda lor diferă, iar, în unele momente, vine în contradicţie. Dan Grigorescu procedează informativ, didactic, definind conceptul de roman realist, marcîndu-i locul între genurile literaturii realiste, schiţînd în sfifşit o tipologie. Doar ultimul capitol are un mai vădit caracter de sinteză, primele două limitîndu-se la o utilă (şi pe alocuri elementară) punere în temă. La Sorin Alexandrescu, analiza specioasă şi limbajul ţin de tehnica structuralismului modern: *„Mai curînd decît unicitatea fiecărei opere...,* declară autorul însuşi, *ne va interesa deci recurenţa generală a unor procedee; mai curînd decît operele literare ale realismului, literaritatea realismului. Ea va fi permanent opusă esteticii, ca şi uneori operelor curentului"* (p. 103). Studiul e oarecum dificil, fără să fie inaccesibil, mai cu seamă prin stil (căci structuralismul şi-a creat formele lui de preţiozitate). Concentrat, fin, inteligent, el reprezintă un punct de Vedere de o remarcabilă pătrundere asupra mijloacelor prozei realiste din secolul trecut.

Utilizînd o bibliografie preponderent americană, ***Romanul..**** lui Dan Grigorescu este, înainte de orice, o bună trecere în revistă a condiţiilor externe (sociale, filosofice, morale) şi interne (teme, personaje, moduri) ale romanului în secolul XIX. Partea de rezistenţă rămîne, prin originalitate, aceea consacrată **Personajului,** deşi ea suscită şi cele mai multe obiecţii. Abia aici autorul părăseşte descrierea' istorică (motivată, de altfel, însă cu un vag aer de compilaţie universitară) pentru o încercare de a sistematiza în chip personal elementele de care dispune. El împarte personajele prozei realiste în cinci clase *„în funcţie de trăsătura lor morală fundamentală":* căutătorul de adevăr, arivistul, sceleratul, avarul şi inocentul. Schema e, probabil, inedită, iar majoritatea observaţiilor,, juste şi întemeiate pe o solidă cunoaştere a operelor principale. Mi-ar fi plăcut ca exemplele din literatura română să fie mai numeroase. Dinu Păturică şi Hagi Tudose nu sînt singurii eroi realişti citabili şi, chiar din proza secolului XIX, Mara ori Tănase Scatiu şi-ar fi găsit un loc în cuprinsul ilustraţiilor. După cum nu erau de ignorat tezele despre roman ale lui

Titu Maiorescu, datînd chiar din epocă
(Literatura română şi străinătatea).

O obiecţie importantă se referă la criteriul determinării claselor de personaje, în fond, la definiţia însăşi a personajului prozei realiste. Autorul porneşte de la ideea tipicităţii (p. 46-48), însă nu face o mai precisă distincţie între tipul clasic şi romantic pe de o parte, şi tipul realist, pe de alta. Dominanţa în caracter fiind comună, trebuia spus limpede că, dacă în clasicism sau romantism, tipul se raportează la natura umană, în realismul secolului XIX, el se raportează la condiţia socială. Avarul clasic ilustra un caracter uman general, avarul romanului realist este produsul unei epoci anumite. Aşa se explică de ce clasicii, cultivă individul exemplar, romanticii, pe acela de excepţie, iar realiştii, omul social comun. Rezultatul imediat al neprecizării termenilor se constată în clasificaţie. Două din cele cinci tipuri studiate de Dan Grigorescu nu aparţin neapărat realismului, iată, de exemplu, pe „căutătorul de adevăr" (de la Clae's al lui Balzac la Raskolnikov sau Ivan Karamazov). El ni se înfăţişează evident ca un tip de frontieră, ca un caz limită mai degrabă, decît ca un tip canonic pentru literatura realistă, comportînd o depăşire a realismului în două direcţii opuse. Dan Grigorescu remarcă el însuşi una dintre ele: prin Clae's, prin cîţiva alţi eroi ai lui Balzac sau Fogazzaro, căutătorul de adevăr (în varianta căutătorului de absolut) este o reminiscenţă din romantism, personaj faustian ce face pact cu diavolul spre a-şi realiza ţelul. A doua direcţie nu e sesizată însă de autor: aceea a depăşirii realismului dinspre viitor, dinspre proza modernă, în cazul eroilor lui Dostoievski. Stavroghin sau Ivan Karamazov nu mai sînt personaje romantice, deşi au încă statura supraomenească a căutătorilor de absolut din literatura romantică: ei prefigurează un tip uman modern prezent la Th. Mann, la Malraux, la Bernanos. Din categoria stabilită de Dan Grigorescu mai rămîne eroul de „Bildungsroman": personaj realist, neîndoielnic, este şi el un căutător de adevăr? Demonstraţia o putem repeta în cazul sceleratului care are şi el, precum spune Dan Grigorescu însuşi despre Vautrin, „ *o talie supraomenească*" (p. 86). Smerdiakov, Piotr Verhovenski sau Feodor Karamazov depăşesc, şi ei, tipqlogia realismului într-o direcţie modernă, aşa după cum Murdstone sau Uriah Heep ai lui Dickens sau Heathcliff al Emiliei Bronte a depăşiseră în direcţia romantică.

Prea largă, cum se vede, schema lui Dan Grigorescu este, pe de altă parte, prea strimtă, căci nu-şi găsesc eu adevărat locul în ea nici Emma Bovary, nici Ana Karenina, nici verişoara Bette, nici vărul Pons, nici moş Goriot (acest „Rege Lear al burgheziei", cum îl caracteriza G. Călinescu), nici atîţia alţii...

D Grigorescu, S. Alexandrescu

Cu mai multă detaşare istorică scrie Sorin Alexandrescu, a cărui *Retorică a* ***romanului realist*** constituie un remarcabil inventar al locurilor comune principale ale realismului clasic. Este vorba de o prezentare şi totodată de o critică a romanului în secolul XIX; dincolo de „intenţie" şi de „program", deci de estetică, un examen al „practicii" literare, în primul rînd, Sorin Alexandrescu studiază „strategia selectării", importantă în realism care are ca singur mit central Realul şi pe care-şi propune să-l reflecte în totalitate. Reuşind, de fapt, doar să creeze *impresia* de totalitate. *„Relaţia operă-obiect* (notează criticul, p. 104) *devine relaţia operă-cititor, cu alte cuvinte estetica devine retorică".* Acestei dificultăţi iniţiale, i se adaugă curînd o altă: *„ Dincolo de justificări ideologice locale, fără îndoială adevărate, îmi pare a distinge o tensiune poetică generală în realism între insignifianţa şi* ***expresivitatea*** *faptelor ori personajelor, termeni opuşi către care tinde inevitabil cea ce intenţional este o unitate: tipicul"* (p. 114). Aşadar tipicitatea stă în realism pe contradicţia dintre comun şi exemplar, dintre oglindire a Realului şi invenţie sau, cum spunea Flaubert, dintre document şi stil. Soluţia constă pentru romancierul realist fie în a împinge la extrem insignifianţa (Flaubert), fie în a o supradimensiona (Dostoievski), fie în a o compensa printr-o „ecriture-artiste" (Anatole France), în al doilea rînd, criticul îşi pune problema personajului, care se emancipează în raport cu acela al romantismului, schimbîndu-şi condiţionarea ,de ideală (natura umană) în materială (socialul), devenind din dependent (de o natură) interdependent, adică în relaţie.,, *Personajul devine o funcţie socială", conchide criticul* (p. 116). Este tocmai accentul care lipsea din definiţia lui Dan Grigorescu. însă Sorin Alexandrescu nu se mărgineşte să descrie comportarea personajului realist; lucrarea lui este, în perspectivă istorică, a interdependenţei personaj-eveniment.

în fine, construcţia personajului şi a romanului ca atare reţin şi ele atenţia lui Sorin Alexandrescu şi tot din unghiul retoricii realiste. Pe urmele lui Norman Friedman (Forms of the plot) şi Northrop Frye (Anatomy of criticism), el face interesante consideraţii asupra structurilor narative în realism.

Neîndoielnic utilă, cartea lui Dan Grigorescu şi Sorin Alexandrescu reprezintă, mai ales prin contribuţia ultimului, o sinteză lucidă, fără prejudecăţi, cu o informaţie foarte modernă asupra romanului realist în secolul al XlX-lea.

(Contemporanul, nr. 2, 1972)